

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Institut mezioborových studií Brno

**Příčiny a důsledky chudoby v ČR a její vliv na společenské
klima**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. et Mgr. Zdeňka Vaňková

Vypracoval:
Pavel Musílek

Brno 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Příčiny a důledky chudoby v ČR a její vliv na společenské klima“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 1.3. 2008

.....

Pavel Musílek

Poděkování

Děkuji paní PhDr. et Mgr. Zdeňce Vaňkové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych rád poděkoval celé rodině za podporu a pomoc, kterou mi poskytli při zpracování mé bakalářské práce.

Brno 1.3. 2008

Pavel Musílek

OBSAH

Úvod	5
1. Co je to chudoba	7
1.1 Typologie chudoby	9
1.2 Koncepty chudoby	10
1.3 Měření chudoby	12
1.4 Skupiny nejvíce ohroženy chudobou	13
2. Chudoba v ČR	17
3. Příčiny chudoby v ČR	21
4. Důsledky chudoby v ČR	29
4.1 Česká společnost a vliv chudoby	34
4.2 Sociální politika ČR jako možné řešení chudoby	36
Závěr	41
Resumé	43
Anotace	44
Seznam použité literatury a pramenů	46

ÚVOD

V této bakalářské práci bych se rád zabýval jedním z patologických jevů, které provází lidskou společnost snad již od nepaměti, chudobou.

Toto téma jsem si zvolil proto, že chudoba, řešení chudoby a případná obrana před ní by měla být prioritou a hlavním tématem sociální politiky každého státu. A to je právě oblast, která mě velmi zajímá.

Nejen z pohledu obyčejného človíčka, takřkajíc laika, ale i na pozadí mého dosavadního studia. Předpokládám a jsem přesvědčen, že i sociální pedagogika jako taková a zejména pak sociální pedagogové mají k danému tématu blízko. Nebo by to tak alespoň mělo být. Nelze totiž část, jako třeba chudobu, vytrhnout z daného kontextu, ale naopak je třeba se zabývat všemi souvislostmi, možnými příčinami různých patologických jevů nejen, ale i v souvislosti se sociální pedagogikou. Rád bych se podělil se svými zkušenostmi a nabytými vědomostmi s ostatními.

Především bych se rád zaměřil v této práci na základě analýzy a komparace odborné literatury k danému tématu na zmapování a přiblížení současné situace v našem státě, pokusil se nastínit určité možné příčiny chudoby v České republice a zároveň s tím logicky související, či lépe řečeno vyplývající důsledky, které chudoba způsobuje a tím ovlivňuje nejen společenské klima v ČR.

V této práci se budu snažit o obecný přehled situace v ČR s možností rozšíření daného tématu o přiblížení a specifikaci situace v jednotlivých oblastech, či krajích, třeba v diplomové práci navazujícího magisterského studia.

Ale zároveň bych rád zdůraznil, že to vše lze popsat jen v kontextu na pozadí celosvětového jak historického, tak současného vývoje, neboť je na snadě a věřím, že nikdo o tom nepochybuje, že „nikdo z nás nejsme ostrov sám pro sebe, ale že každý jsme kousek nějakého světadílu“. A to platí jak pro každého jednotlivce, občana, tak i pro stát a v důsledku i pro celou společnost.

Cílem této mojí práce je tedy snaha o přiblížení problematiky chudoby, respektive příčin a zároveň důsledků chudoby a specifikovat současné společenské klima ve spojitosti právě s chudobou.

Při zpracování této práce jsem si vybral především metodu analýzy odborné literatury a následnou komparaci a syntézu zjištěných poznatků.

1. Co je to chudoba?

Mír přináší bohatství, bohatství přináší zpučnost, zpučnost přináší válku, válka přináší chudobu, chudoba přináší pokoru, pokora přináší mír.

Arabské přísloví

Tak zní jedno arabské přísloví, otištěné v jednom brněnském deníku, které tvrdí, že život, běh života, tok dějin, je založen na cyklech, v nichž válka přináší chudobu.

Jistě to lze považovat za pravdivé tvrzení. Ale.

Vždy se najde nějaké ale. Jenom válka přináší chudobu? A co to je vlastně chudoba? Odpovědi na tyto a ještě mnohé jiné otázky se pokusím objasnit v následujících řádcích a následujících stranách.

Slovo chudoba je pro všechny notoricky známé. Každý z nás si pod tímto pojmem dokáže něco představit. Zajímavé je ale to, že se často jedná o úplně odlišné představy. Jeden si vzpomene na zubožené hladovějící děti ze Střední Afriky, jež jsou nám neustále ukazována v masmédiích, jiný si představí bezdomovce na některém z bezpočtu se u nás nacházejících se na vlakových nádražích či potulujících se kolem kontejneru s odpadky a hledajících něco k snědku. Jiný se může sám subjektivně cítit chudým, neboť mu jeho finanční situace nedovolí si koupit to, co právě potřebuje nebo chce.

Česká republika byla dne 28.února 2006 přeřazena v rámci Světové banky z kategorie rozvojové země mezi země vyspělé. To však určitě neznamená, že se u nás problém chudoby vyřešil. Jistě i nyní chudoba stále je, nebo raději formulujme, u nás „chudí“ lidé stále existují.

„To, co bohatí nazývají problémem chudoby, nazývají chudí stejně oprávněně problémem bohatství“.¹

Deklarace „světového summitu o sociálním rozvoji“ konstatuje, že na světě žije přes 1,3 miliardy lidí v nepříjemných podmínkách chudoby. Jejich chudoba je neoddělitelně spojena s chybějící kontrolou zdrojů, s nedostatkem dovedností, znalostí a kapitálu. Obdobný je i odhad Světové banky, podle kterého žilo v roce 1990 v bídě

¹Mareš, P., Sociologie nerovnosti a chudoby, 1.vydání, Praha,Sociologické nakladatelství, 1999, str.5

asi 1,13 miliardy obyvatel země, což bylo o 80 milionů více, než činil odhad pro rok 1985. Předpověď pro nové tisíciletí nepočítá se žádnou pozitivní změnou. Spíše se očekává nárůst bídy zejména v Africe, Latinské Americe a Karibské oblasti. Je to absolutní chudoba, pro kterou je charakteristický krutý nedostatek v uspokojování základních lidských potřeb, včetně jídla, kvalitní vody, hygienických zařízení, zdravotnictví, přístřeší, vzdělání a informací. Jejimi průvodními jevy jsou hlad, podvýživa, nemoci, vyšší úmrtnost, neadekvátní bydlení a nebezpečné životní prostředí. Bída v rozvojových zemích ohrožuje životy a zdraví celých populací.¹

Zbývá objasnit význam slova chudoba, což není jednoduchá a často ani jednoznačná záležitost.

Rada Evropy vymezila v roce 1984 chudé lidi takto: „ Jsou to lidé, kteří disponují tak malým objemem prostředků, že jsou vyloučeni ze způsobu života, který je v zemi, ve které žijí, přijatelný jako minimum.“²

Je také známá Townsendova (1979) definice chudoby jako deprivace: „Jedinci, rodiny a skupiny mohou být označeny za chudé, jestliže jejich zdroje nejsou postačující pro zajištění druhu stravy, participace a životních podmínek a příjemností života, které jsou obvyklé, nebo jejichž dosažení je přinejmenším široce podněcováno a schvalováno ve společnosti, k níž náležejí. Jejich příjmy jsou natolik pod úrovní příjmů, kterými disponují v této společnosti průměrní jedinci či rodiny, že je to de facto vylučuje z životních standardů, zvyklostí a činností obvyklých.“

Postupem času různých definic přibývalo a přibývá a je jen na našem posouzení, kterou přijmeme za svou.

Obecně lze říci, že chudoba je stav, který je důsledkem nerovného přístupu k rozdělovanému bohatství společnosti, k jejím materiálním zdrojům, kdy životní podmínky a uspokojení základních potřeb není v potřebné míře zabezpečeno dostatečnými zdroji (příjmy, statky) a kdy tyto příjmy nelze z nějakých objektivních příčin zvýšit (stáří, invalidita, péče o dítě apod.) a kdy občan nedisponuje ani jinými zdroji či majetkem, který by mu umožnil získat prostředky ve výši, která je společností uznávaná jako minimální. Chudoba je spojována s hmotnou nouzí, deprivací, s vyloučením jedinců či určitých sociálních skupin od materiálních zdrojů.³

¹Mareš, Petr, Sociologie nerovnosti a chudoby, 1.vydání, Praha, Sociologické nakladatelství, 1999, str.11

²Potůček, M. Chudoba a nerovnost příležitostí v České republice (on-line). Dostupné na <http://www.gla.ac.uk/cz/Czstats.htm>

³Kolektiv autorů. Dostupné na www.ims-brno.cz

Chudoba je tedy celospolečenský, či celosvětový problém, který provází lidskou společnost již od jejího samého vzniku a je pravděpodobné, že ji i v budoucnosti v nějaké formě doprovázet bude.

Moderní svět či chceme-li vyspělé státy se ale její výskyt snaží pokud možno minimalizovat především propracovaným systémem sociální politiky.

1.1 Typologie chudoby

Jak je jisté již z výše uvedeného zřejmé, neexistuje jasná či jednoznačná definice chudoby. Je možné se na ní však dívat z různých pohledů, stanovit jí podle různých kritérií, přičemž tato různá třídění se často vzájemně prolínají či překrývají. Podíváme-li se na ní z časového hlediska, lze jí rozdělit na starou (středověkou) a novou.

Středověká (stará) chudoba

V minulých dobách měla chudoba odlišnou formu než-li ji známe nyní. Byla také společností jinak vnímána a s chudými bylo jinak zacházeno. Byli chápáni jako skupina nikoliv jako příslušníci společenské třídy.

Chudým se mohl stát kdokoli. Základními příčinami v té době byly:

1. Cyklické události
2. Neštěstí a katastrofy
3. Strukturální příčiny.¹

1. Do **cyklických příčin** lze zařadit cyklické události v životním cyklu – narození dítěte a péče o něj, případně i starobní důchod apod.

2. Chudobu jako **důsledek neštěstí** lze považovat i například smrt živitele rodiny při vykonávání pracovní činnosti, úmrtí v nemoci, při katastrofách – ať už šlo o úmrtí, či ztrátu majetku například při přírodním neštěstí (záplavy, laviny, atd.).

3. Do **strukturálních příčin** lze zařadit věkovou strukturu osob a obecně pak různou strukturu osob. Záleží tedy jednak na věku – je jisté rozdíly z hlediska příjmů, a tedy z pohledu bohatství a chudoby mezi mladým, zdravým, pracujícím člověkem a starým, často již nemohoucím. Stejně tak můžeme jasně rozpoznat rozdíly i v profesní struktuře -

¹Mareš, P., Sociologie nerovnosti a chudoby, 1.vydání Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, str.80

nízké výdělků určitých profesí byly příčinou chudoby.

Nová chudoba

Možno též říci novodobá či současná chudoba, je součástí a problémem současnosti.

Vztáhneme-li problém chudoby na Českou republiku, lze konstatovat, že chudoba v České republice je spjata především (ačkoliv nejen) s úspěšností jedince na trhu práce, je tedy determinována statusem (ne)zaměstnanosti.

1.2 Koncepty chudoby

Neexistuje správná či vědecká definice chudoby, o níž by se dosáhlo obecného konsensu, stejně jako neexistuje jediný obecně přijatý způsob jejího měření.

Existují především tyto protikladné dvojice kategorií konceptů chudoby:

Absolutní x relativní

Přímé x nepřímé

Preskriptivní (stanovené experty) x konsensuální

Objektivní x subjektivní

a) relativní koncepty

jsou založeny na porovnání standardu chudých a těch, kdo chudí nejsou. Zdroje chudých jedinců, rodin či sociálních skupiny jsou tak výrazně pod standardy dané společnosti, že je de facto vylučují z životních zvyklostí a aktivit na úroveň těchto standardů vázaných.

b) absolutní koncepty

Absolutní chudoba je spojována s nedostatkem prostředků k uspokojení základních potřeb – žít delší dobu pod absolutní hranicí chudoby znamená přímé ohrožení života. Koncept absolutní chudoby je tedy primárně založen na představě o minimální životní úrovni, zaručující osobám jen pouhé fyziologické přežití a nic víc. Hranice absolutní chudoby se nemění se změnou standardu života ve společnosti. Koncept absolutní chudoby není možný bez definice základních potřeb (tak jako koncept relativní chudoby není možný bez definice společensky platných standardů života) a předpokládá jejich stálost v čase bez vztahu k sociálnímu okolí.¹

¹Mareš, Petr, Sociologie nerovnosti a chudoby, 1. vyd., Praha, Sociologické nakladatelství, 1999, str.111-113

c) přímé koncepty

Přímé koncepty jsou, dle Halleröda, založeny na měření chudoby až po transformaci příjmů do spotřeby. Samotné příjmy jsou v tomto případě považovány pro měření chudoby za nedostačující, neboť se do nich nepromítají různorodé okolnosti doprovázející jejich transformaci do spotřeby. Přímé koncepty jsou proto spojeny s kupní silou peněz.

d) nepřímé koncepty

Nepřímé míry se opírají především o hodnocení disponibilního příjmu (Ringen, 1998) jedinců či domácností. Podle Halleröda (1995a) jsou nepřímé míry založeny na měření příjmů před spotřebou. Jde tedy o nominální příjmy, do kterých se nepromítá korekce jejich kupní síly, ani struktury výdajů. Nepřímé měření chudoby prostřednictvím příjmů se potýká s řadou metodologických problémů, které se týkají především zjišťování příjmů.

e) preskriptivní koncepty

Preskriptivní definice chudoby se týkají vymezení charakteristik chudých prostřednictvím „expertních odhadů“.

f) konsensuální koncepty

Konsensuální definice chudoby jsou založeny na konsensu společnosti o tom, koho za chudého považovat a koho ne.

g) objektivní koncepty

Objektivní vymezení chudoby je založeno na tzv. objektivních aspektech situace chudých. Objektivita v tomto smyslu znamená zejména to, že hranice chudoby je určena zvenčí. Chudoba je tedy vymezena nezávisle na mínění těch, kdo jsou za chudé považováni.

h) subjektivní koncepty

Subjektivní vymezení chudoby je založeno na jejím pocíťování, na hodnocení vlastní životní zkušenosti. Spočívá na názorech a pocitech osob, kterých se týká. A to bez ohledu na mínění ostatních společností i bez ohledu na preskribované znaky chudoby.

Rozlišování mezi objektivní a subjektivní chudobou na ni vrhá nové světlo. Na jedné straně se mohou někteří lidé považovat za chudé, i když z hlediska svých příjmů mezi ně nepatří. Chudým se může cítit i ten, kdo jím podle stanovených „objektivních“ kritérií není. Na druhé straně se někteří lidé mohou tomu, aby byli za chudé označeni, bránit, i když podle „objektivních kritérií“ (například podle svých

příjmů) chudými jsou. Být chudý totiž znamená zaujímat nežádoucí a neakceptovatelný status a lidé se mohou bránit identifikovat se s tímto stigmatizujícím statutem.

Data z různých výzkumů naznačují, že subjektivní chudoba se mění v průběhu životního cyklu, a to tak, že se do středního věku spíše snižuje a někdy od padesátého roku věku stoupá, až se ve stáří stává trvalou její abnormálně vysoká úroveň (60-70% starých lidí žije pod subjektivní hranicí chudoby).¹

1.3 Měření chudoby

Měření chudoby je jistě velice komplikované.

Je třeba si uvědomit, že nikdy neměříme chudobu jako takovou, ale vždy její určitý koncept.

Neexistuje ideální indikátor chudoby, a proto se doporučuje pracovat s kombinací různých kritérií a metod při posuzování a určení míry chudoby ve společnosti.

Způsoby měření chudoby lze v zásadě rozlišit na standardní postupy a sebehodnocení.

Standardní rozlišujeme dle typu zvoleného konceptu na metody:

Absolutní x relativní

Přímé x nepřímé

Preskriptivní x konsensuální

Objektivní x subjektivní

Jejich specifika jasně vyplývají z již výše popsanych jednotlivých druhů konceptů chudoby, a proto je již nebudeme dále rozebírat.

Skrytá a latentní chudoba

Vedle viditelné chudoby, z které nejviditelnější vrcholek ledovce představují bezdomovci, existuje i chudoba skrytá. Ta není zahrnuta v jejích oficiálních statistikách. Jde totiž o chudé, kteří neuplatňují svůj nárok na dávky sociální pomoci ani sociální služby. Tato skrytá chudoba existuje z několika důvodů. Jak v důsledku nekompetentnosti chudých (neznalost vlastních práv a neschopnost uplatnit je), tak i v důsledku jejich obav ze stigmatizace přijetím sociální pomoci, ale i z jejich hrdosti či z jejich nezájmu o pomoc majoritní populace.

Zcela paradoxně lze ovšem počítat ke skryté chudobě i její zmíněnou nejviditelnější

¹Mareš, Petr, Sociologie nerovnosti a chudoby. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, str. 116-119

složku – bezdomovce. Ti jsou nejviditelnějším projevem chudoby na ulicích. Skrytá chudoba je rozšířena i mezi nelegálními imigranty.

Vedle skryté chudoby existuje i chudoba latentní. Systém dávek sociální pomoci obvykle jedince či domácnost podrží nad hranicí sociálního minima, nezbaví je však chudoby. Systém dávek sociální podpory může umožnit, aby se nemuseli zařadit mezi chudé, což by pro ně bylo bez sociálního transferu realitou. Tito jedinci a domácnosti oficiálně chudé nejsou, mohou však do chudoby spadnout, kdykoliv ztratí nárok na sociální podporu, které se jim dostává.¹

1.4 Skupiny nejvíce ohroženy chudobou

Ne všichni jedinci mají stejné predispozice k chudobě. Existují i celé skupiny, jež mají větší předpoklady dostat se mezi chudé. Zde uvádíme stručný výčet těchto skupin:

a) Děti a mládež

Chudoba dětí je odvozena od chudoby rodičů. Je spojována se statusem jejich rodiny. Čím je počet dětí v rodině vyšší, tím je vyšší riziko jejich chudoby. Rodiny s dětmi také potřebují více zdrojů než rodiny bez dětí. Děti znamenají i bariéru pro účast ženy na trhu práce. Děti se také často stávají chudými nejen v početných, ale i v neúplných rodinách:

- Počet zdrojů se v rodině sníží.
- Obvykle je neúplná rodina složena z matky a jejích dětí a sdílí proto důsledky feminizace chudoby.

Chudoba se týká také mládeže. Stejně jako ženy se totiž ocitá na sekundárním trhu práce a je vystavena většímu riziku dlouhodobé nezaměstnanosti.²

b) Staří lidé

Chudoba starých lidí je zvláštním fenoménem, i přes skutečnost, že se v dnešní Evropě podařilo pozici starých osob zlepšit. Chudoba starých lidí je hlavně produktem jejich

¹Mareš, Petr, Sociologie nerovnosti a chudoby.1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, str.58-59

²Kolektiv autorů. Dostupné na www.ims-brno.cz

vyloučení z trhu práce. Důchody jsou nižší než mzdy, a vedou proto k často podstatnému poklesu životní úrovně. Ale nejde jen o pokles příjmů, ale i o zvýšená vydání na jídlo, oděv, bydlení, péči o zdraví, ale i domácnost či osobní péči. Potřeba těchto služeb u starých lidí roste, zatímco jejich schopnost za ně platit klesá.

Odchod z trhu práce navíc neznamená jen pokles příjmu důchodců, ale i ztrátu výhod ze sociálních služeb, spojených se zaměstnáním, omezení sociálních kontaktů a ztrátu sociálního statusu spojeného se zaměstnáním.¹

c) Feminizace chudoby

Jedná se zejména o chudobu svobodných žen, osamělých matek, ale také o chudobu žen uvnitř úplných rodin. Na feminizaci chudoby měly velký vliv zejména tyto faktory:

- Vytlačení žen z trhu práce koncem 19. a počátkem 20. století, které vedlo k jejich silnější závislosti na dávkách sociálního státu a ve většině evropských zemí přetrvává.
- Směrování žen na málo placené práce na sekundárním trhu práce, často do zaměstnání sezónního charakteru.
- Mzdová diskriminace žen v porovnání s muži ve stejných pozicích.
- Vysoký podíl žen na pracovních místech s částečným úvazkem.
- Jakékoliv omezení veřejných služeb sociálního státu dopadá tíživěji na ženy než na muže, protože právě ony jsou nejčastějšími klienty těchto služeb.

Diskriminace žen na trhu práce bývá také ideologizována jejich rolí v rodině. Muž je totiž stále tradičně považován za živitele rodiny.²

d) Tělesný a duševní handicap

U části osob s tělesným a duševním handicapem je chudoba spojena s jejich vyloučením z trhu práce. Některé handicapy jsou také vůbec překážkou na trhu práce a vedou k životu na relativně nízkých sociálních dávkách. Některé jsou alespoň důvodem k diskriminaci postižených. Existují také zvláštní náklady, které život s handicapem přináší (pomůcky, úpravy interiérů apod.).²

¹Mareš,Petr, Sociologie nerovnosti a chudoby. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, str.49-50

²Kolektiv autorů. Dostupné na www.ims-brno.cz

e) Etnické minority, rasismus

Chudoba je mezi příslušníky etnických skupin četnější než mezi majoritní populací. Projevuje se jako nejistota zaměstnání, nízký příjem, nezaměstnanost, snížení životních šancí, zúžená kvalita života, nerovnost v přístupu k lékařské péči, ke vzdělání apod. V české společnosti se tato problematika týká zejména Romů, kteří mají obecně nízkou úroveň kvalifikace. To je zatlačuje jak na sekundární trh práce, tak do šedé a černé ekonomiky, či do závislosti na sociálním státu.

Prosazují se dva modely adaptace příslušníků diskriminovaných etnických skupin:

- Model jejich svébytné existence často s paralelními sociálními institucemi. Ten však může být důsledkem rasové, etnické, ale i kulturní segregace. Ať už vynucené majoritní populací nebo dobrovolné.
- Model (záměrného i nezáměrného) rozbití systému jejich sociálních vztahů a sociálních institucí a jejich asimilace, který hrozí rizikem jejich rozsáhlé závislosti na sociálním státu.¹

f) Bezdomovci

Bezdomovectví není novým fenoménem, ale novým je dnes prudký růst počtu bezdomovců a změna jejich skladby.

Pro většinu lidí bez domova je společnou příčinou vzniku bezdomovectví narušení socializačního procesu a psychická deprivace z dětství. Téměř všichni prožili dětství v neúplné rodině. Některé příčiny bezdomovectví jsou:

- rozvod, kdy muž alkoholik přichází o byt na základě soudní výpovědi,
- mládí strávené v dětském domově, kdy od 18 let se musí mladý člověk postarat sám o sebe,
- útěk mladých lidí, kteří se dostanou do rozporu s rodiči,
- závislost na drogách a alkoholu,
- návrat z výkonu trestu,
- tuláctví,
- ale také nedostatek levných bytů a nezaměstnanost.²

¹Kolektiv autorů. Dostupné na www.ims-brno.cz

²Wildmannová, M. Základy sociální politiky. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, 2005, str.53

g) Venkovské obyvatelstvo

Mnohem více jsou relativní chudobou postiženi obyvatelé žijící na venkově. Není zde tolik pracovních možností, kvalita základních škol je většinou nižší, a tím i šance dostat se na vysokou školu. Avšak míra chudoby ve městě a na venkově se u nás více či méně nijak výrazně neliší. Pohybuje se kolem 6-8%. Jen v Praze je relativně méně domácností pod hranicí příjmové chudoby (asi 3%) než v ostatních městech a obcích.¹

Shrnutí:

Jednoznačná definice chudoby není, vychází se vždy s určitého konceptu chudoby. Rozeznáváme dva základní koncepty chudoby :

- subjektivní (hodnocení své situace samotnými jedinci),
- objektivní (určení chudoby zvenčí),

mimo to existuje ve společnosti i chudoba skrytá a latentní. Měření chudoby je velmi komplikované a existuje několik standardních postupů a různých měr. Ukazateli chudoby myslíme různé hranice, od které je jedinec považován za chudého.

¹Noviny MPSV-Práce a sociální politika. Dostupné na www.noviny-mpsv.cz

2. Chudoba v ČR

Chudoba na pozadí historického vývoje

Je docela opodstatnělé se domnívat, že to, co bylo popsáno v obecné rovině o chudobě platí i pro náš stát. A to jak pro současný stav, tak i pro časy dávno minulé, tedy i pro starou chudobu. Bylo by pošetilé se domnívat, že se našemu území chudoba úplně vyhnula. Ano, i u nás byl král a císař na straně jedné a na straně druhé poddaní a nejchudší skupina obyvatel. Ale vraťme se ze středověku přeci jen blíže k současnosti.

Chudoba do roku 1989

Diskuze o chudobě byla v socialistickém Československu nepřipustná – oficiálně vlastně ani žádná chudoba neexistovala. Ideologie opírala toto tvrzení o fungování domněle velkorysého systému sociálního zabezpečení, který v pozdních 60. letech pokrýval již celou populaci. Rozpětí příjmové nerovnosti bylo natolik úzké, aby rozdíly mezi „chudými“ a „bohatými“ nemohly být velké. Tak režim zakrýval tzv. „relativní“ chudobu. Avšak při porovnání naší úrovně se zeměmi západní Evropy bylo patrné celkové ochuzení obyvatelstva.

Dokonce i z hlediska tzv. absolutní chudoby, znamenající skutečné strádání v důsledku neuspokojení základních potřeb, bylo v bývalém Československu jen málo chudých a určitě nebyli bez přístřeší.

To však neznamená, že chudoba v absolutním slova smyslu byla úplně odstraněna. Neobyčejně nízké starobní důchody, které vzhledem k neprovádění jakýchkoliv pravidelných valorizací vedli k tomu, že se kupní síla důchodců neustále hlouběji propadala pod průměrnou mzdu.

Podíl osob pod hranicí sociálního minima dosahoval v ČSSR dlouhodobě 6-7%.¹

Chudoba po roce 1989

Po pádu komunismu se vyhlášená ČSFR ocitla v nové ekonomické a sociální

¹Potůček, M., Chudoba a nerovnost příležitostí v České republice (on-line). Dostupné na <http://www.gla.ac.uk/avg/cz/Czstats.htm>

situaci. Otázka chudoby se stala věcí veřejnou a byla zařazena do tzv. „sociálních nákladů“ transformace. Pro všechny domácnosti však všechny probíhající změny znamenaly značný pokles reálných příjmů.¹

Postupně docházelo k různým ekonomickým opatřením, v důsledku čehož spotřebitelské ceny rychle stouply. Došlo k odstranění veškerých dotací cen potravin, objevila se nezaměstnanost, která nečekaně rychle rostla, což jistě zaskočilo nejednoho z nás.

Na druhé straně byla přijata řada opatření k zmírnění mnoha důsledků ekonomických změn.

Rozvíjel se soukromý sektor a na českém trhu začaly působit zahraniční společnosti.

Ukazuje se, že pro rozhodující většinu české populace představovalo prvních deset let transformace (měřeno disponibilním příjmem) určitý pokles životní úrovně. Úředně platná hranice životního minima proto stačila pouze ke krátkodobé úhradě nejzákladnějších životních potřeb.

I když transformace ekonomiky změnila a mění ekonomickou situaci většiny jednotlivců, podařilo se tehdy – i s využitím nejrůznějších opatření sociálně politického charakteru, jako bylo již zmíněné zavedení institutů životního minima, minimální mzdy, zavedení sociálního příplatku částečně kompenzujícího zvýšení cenové úrovně po liberalizaci cen, adjustace výše starobních důchodů s ohledem na postupující inflaci a vyplácením podpor v nezaměstnanosti – udržet situaci pod kontrolou.

Chudoba dnes

Nejméně chudých je v Česku. Nečekaný světový primát potvrdila nová studie OECD – Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj. Autor Michael Förster zjistil, že pouze čtyři procenta Čechů jsou pod hranicí oficiální chudoby. Přiblížit se dokázali jen Dánové a Švédí.

Förster přišel ještě s dalším zjištěním. Česko má zřejmě nejvýkonnější sociální stát, když stejného výsledku jako Skandinávci dosáhlo s mnohem menšími náklady. Dány a Švédí stojí sociální dávky přes pětinu hrubého domácího produktu, Češi za záchrannou síť utratí jen dvanáct procent HDP. „Dávkový systém je opravdu efektivní“

¹Večerník, J. Občan a tržní ekonomika – Příjmy, nerovnost a politické postoje v české společnosti. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, 327s.

potvrzuje ekonom Raiffeisen Bank Pavel Mertlík, bývalý ministr financí v sociálnědemokratické vládě Miloše Zemana.

Úspěšný boj s chudobou má podle Daniela Mnicha z výzkumného ústavu CERGE-EI a Petra Macha z Centra pro ekonomiku a politiku ještě další, spíše negativní důvod: „Český penzijní systém je nejvíc rovnostářský na světě. Prakticky všichni důchodci berou kolem devíti tisíc korun,“ shodují se. Tak hranici chudoby překročí skoro všichni staří lidé a spolu s nimi invalidní důchodci.

Lidem s malými příjmy pomáhají také ve světě nejnižší doplatky u lékaře. Na rozdíl od sociálních dávek je rovnostářství v penzích a zdravotnictví dražší.¹

Nicméně je třeba připomenout, že v České republice chudoba je, byť oficiálně zastoupena pouze 4% obyvatelstva. Stejně jako ve vyspělých zemích je u nás v zásadě chudoba relativní, to znamená, že není spojována s fyzickým přežitím, ale chudí jsou ti, kteří jsou hmotně deprimováni v důsledku řady příčin, tradičně zejména v důsledku nedostatečného přístupu k příjmům a k bohatství. Chudí tedy uspokojují své základní životní potřeby, ale jsou ve společnosti handicapováni a jsou z ní v jisté míře vyloučeni, neboť nemohou své potřeby uspokojovat na úrovni, kterou daná společnost považuje ještě za minimálně nezbytnou.²

V současné době vyplývá ze statistického šetření, že míra chudoby v ČR činí ve skutečnosti 8%. To znamená, že asi 82 tisíc lidí žijících v České republice má k dispozici ročně méně než 74 tisíc korun. Avšak dnes stále více hrozí, že se chudoba stane trvalou charakteristikou životních podmínek některých jedinců i rodin. Pokračující ekonomická stagnace doprovázená rostoucí nezaměstnaností vede k závěru, že chudoba nejen že zůstane trvalou součástí života české společnosti, nýbrž že její závažnost v ekonomickém, politickém i osobním a rodinném životě alespoň v nejbližších letech dále poroste.

Od května 2004 je Česká republika členem Evropské unie, proto při vyčíslení počtu chudých u nás používáme metodiku EU. Za chudé jsou považováni ti lidé, kteří žijí v domácnostech s příjmy pod 60% národního příjmového mediánu.³

¹Holub, Petr, OECD objevila v Česku sociální zázrak (on-line). Dostupné na www.ihned.cz/holub

²Žižková, J., Přístupy k řešení chudoby v české společnosti (on-line). Dostupné na <http://archiv.mpsv.cz/scripts>

³Sirovátka, T., Kofroň, P., Rákoczyová, M., Hora, O., Trbola, R., Příjmová chudoba materiální deprivace a sociální vyloučení v ČR ve srovnání se zeměmi EU (výzkumná zpráva z projektu Monitorování chudoby). (on-line). Dostupné na <http://www.vupsv.cz/Chudoba 2004.pdf>

Shrnutí

Před rokem 1989 komunistický režim chudobu, respektive její existenci v našem státě popíral, ačkoliv chudoba v naší společnosti existovala, ač v nízké míře.

Náročné období v přechodu od socialismu ke kapitalismu přečkala naše společnost relativně dobře, ba možná, i přes veškerá úskalí, jako dříve neznámá nezaměstnanost apod., snad lépe než se původně očekávalo.

I v dnešní době v České republice chudoba existuje. Na druhou stranu se sluší zdůraznit, že s chudobou náš stát všemi dostupnými prostředky, především však systémem sociální politiky, více méně úspěšně bojuje. Horší situace je s chudobou subjektivní, která je dle nezávislých výzkumů u nás dost vysoká.

3. Příčiny chudoby v ČR

Samozřejmě lze některé příčiny zobecnit na nejširší celosvětovou společnost. Chudobou ohroženy jsou určité skupiny obyvatelstva, které jsme popsali výše. To však je jen určitá predispozice k chudobě, být členem určité skupiny ještě neznamená být nutně chudý.

Příčiny chudoby jsou spojovány se dvěma protikladnými stanovisky k chudobě. Ty jsou spojeny buď s celkovým uspořádáním společnosti nebo s osobním zaviněním každého člověka.

Existuje dosti teorií o příčinách chudoby.

a) Chudoba jako výsledek uspořádání společnosti a nerovnosti v ní.

Chudoba není výsledkem osobní nedostatečnosti nebo osobního selhání. Chudoba je výsledkem sociální nespravedlnosti (existence nerovnosti) – nízkých mezd, nedostatku pracovních příležitostí, diskriminace. Je vytvářena a udržována politickými a ekonomickými vztahy ve společnosti a těmi politickými a ekonomickými silami, které mají na udržení těchto vztahů bytostný zájem.

Chudoba může být chápána i jako atribut určitých pozic v profesní struktuře společnosti, která je polem konfliktů a konkurence. Chudí jsou na dně této profesní struktury. Mají nízkou kvalifikaci, a protože o zaměstnání, která mohou vykonávat, jich na trhu práce soutěží mnoho, nemají šanci získat lépe placené a stabilní zaměstnání. Navíc se mnoho nekvalifikovaných prací, v důsledku technického pokroku, stává zbytečnými, a proto roste nezaměstnanost nekvalifikovaných pracovníků.

To, že se práce (a tím i příjem z práce) stává privilegiem, pak může učinit permanentně chudými až třetinu společnosti. Již dnes není desetiprocentní míra nezaměstnanosti v Evropě nic výjimečného.

Chudobu ovlivňuje i koncentrace průmyslu. Velká část firem se pohybuje na ekonomické periférii (kde je trh ovládán několika velkými firmami) a mzdy jejich pracovníků jsou tak nízké a jejich pracovní místa tak nestabilní, že mnoho z nich žije pod hranicí chudoby i při plném pracovním úvazku. S tím je spojena i existence územní koncentrace chudoby.¹

¹Mareš, Petr, Sociologie nerovnosti a chudoby. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, str. 62-63

Chudoba je výsledkem lenosti, nedostatku vůle, nepředvídavosti a špatných morálních vlastností chudých

Sem můžeme zařadit celou řadu názorů od genetických vysvětlení, která odvozují chudobu z předpokládaných biologických zděděných charakteristik chudých jedinců, přes vysvětlení psychologická, vztahující ji k jejich vrozeným či osvojeným osobnostním rysům, až po sociální, která původ chudoby odvozují z charakteru procesu socializace chudých.

Za příčinu chudoby bývá považována i neochota chudých pracovat, podávat odpovídající výkon, ale i jejich rozmařilost a neschopnost šetrnosti, či nízká morálka spojená s negativními patologickými jevy, jako je alkoholismus, nezodpovědné rodičovství apod..¹

Chudoba jako výsledek situačních faktorů

Objevuje se též názor, podle kterého jedinci nenesou přímou odpovědnost za svoji chudobu, ale odpovědná za ni není ani tak společnost jako spíše rodina či komunita. Tento názor přesouvá větší váhu příčin chudoby na sociální podmínky, které formují jedince s určitými sociálními vlastnostmi.

Neadekvátní rodinná výchova, nízké aspirace a nevhodné rodinné prostředí i prostředí sousedství i širší komunity ovlivňují negativně hodnotový systém dětí. Chudoba se stává normou a očekávaným způsobem života. Děti si neosvojují hodnoty motivující ke snaze o únik z tohoto prostředí. V takto vzniklé kultuře bídy se lidé sice naučí se svou chudobou žít, avšak adaptační mechanismy, které jim dovolí v této situaci přežít, zároveň vedou i k tomu, že ji akceptují jako normální stav, z něhož není úniku.²

Z všeobecného zjednodušeného hlediska však chudoba vzniká v podstatě ze tří hlavních důvodů:

- z nízkých výdělků v zaměstnání,
- z nezaměstnanosti,
- z rozdílů ve vlastněném bohatství.

Je tedy jasné, že hlavní příčinou jsou nedostatečné příjmy či malý nebo žádný majetek.

^{1,2}Mareš, Petr, Sociologie nerovnosti a chudoby. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, str.64-65

Nízké výdělky ze zaměstnání & chudoba

Nízké výdělky plynoucí ze zaměstnání mohou mít různé příčiny. Jednou z nich je bezesporu nedostatečná kvalifikace a úroveň vzdělání. V tržních ekonomikách se výdělky obecně zvyšují v návaznosti na růstu všeobecných znalostí a vědomostí, kvalifikace a praxe.

Otázka vzdělanosti je sice významná, ale nízké výdělky jsou ovšem také spojeny s rozdíly ve schopnostech, nadání, inteligenci, pílí, pracovitosti, rozdíly v osobních ambicích, vrozených předpokladech, v povahových a osobnostních rysech.

Přesto má dosažená úroveň vzdělání na výši mzdy zaměstnance jeden z nejvýznamnějších vlivů, což ilustrují četné průzkumy. Zde přináším několik základních charakteristik: průměrná hrubá mzda v roce 2002 činila 15 083 Kč pro celou ČR. Při rozložení do tabulky podle kategorie vzdělání to vypadá následovně: U zaměstnanců se základním vzděláním byla mzda 12 070 Kč, zaměstnanci se středním vzděláním bez maturity dosáhli průměrné hrubé mzdy 14 409 Kč, zaměstnanci s úplným středním vzděláním s maturitou pak 18 514 Kč, zaměstnanci s vyšším odborným, respektive bakalářským studiem dostávali v průměru 20 431 Kč a u zaměstnanců s vysokoškolským vzděláním mzda dosahovala výše 31 835 Kč. Tento trend setrvává i v letech následujících a nic nenasvědčuje tomu, že by se na tomto modelu mohlo něco změnit.

To znamená, že zaměstnanci s maturitou pobírají v průměru o polovinu více než zaměstnanci se základní školou a vysokoškoláci dostávají dokonce přibližně o 72% víc než maturanti. Je však třeba zdůraznit, že se jedná o průměr. Je nutné říci, že se vzrůstajícím stupněm vzdělání také rapidně stoupá mzdová variabilita a rozdělení mezd, takže obraz vytvořený pouze aritmetickými průměry není příliš důvěryhodný.

Nízké výdělky mohou být ovlivněny i nepeněžními preferencemi při volbě zaměstnání, povolání či profese – vázanost na byt, péče o dítě.

Nízké výdělky mohou být v neposlední řadě ovlivňovány diskriminací mužů a žen, neodůvodněnými rozdíly ve mzdách migrantů a domácích dělníků atd. Nízké výdělky ze zaměstnání zapříčiňují chudobu jednak přímo, ale také tím, že následně jsou příčinou starobních a jiných z pracovních příjmů odvozených důchodů.¹

¹Kejdová, M., Vaňková, Z., Právo a sociální politika, IMS Brno, 2005, str.109-110

Nezaměstnanost

Růst nezaměstnanosti, která je základem nové chudoby, je spojována se dvěma základními procesy: Na jedné straně s technickým rozvojem, který umožňuje nahradit živou práci technikou nejen v průmyslu, ale i ve službách. Na druhé straně s procesem globalizace ekonomiky. Na ni zatím v průmyslově vyspělých zemích doplácí zejména ti, jejichž lidský kapitál je tak nízký, že může být nahrazen pracovní silou kdekoli jinde na světě.¹

Nezaměstnanost a zvláště pak dlouhodobá nezaměstnanost je vždy spojena s poklesem příjmu na hlavu a může vést k chudobě. Toto riziko je významné zvláště dnes, kdy se nezaměstnanost dotýká daleko širšího okruhu pracovníků než dříve.

Řešení nezaměstnanosti zvýšením podpor v nezaměstnanosti není vždy žádoucí a s ohledem na nepříznivé ekonomické i sociální efekty – růst sociálních výdajů – může být pastí nezaměstnanosti. Podobně jako nízké výdělky častá nezaměstnanost může být následně příčinou nižších příjmů ve stáří a v nemoci apod. a pak následně chudoby.²

Nejhorší dopad na situaci jedince či domácnosti ve spojitosti s chudobou má tedy nezaměstnanost dlouhodobá. To je nezaměstnanost trvajíc nepřetržitě déle než jeden rok. Začlenění na pracovní trh je s prodlužující se nezaměstnaností stále obtížnější.

Značný podíl dlouhodobě nezaměstnaných (66%) totiž tvoří v zemích EU lidé, kteří jsou bez zaměstnání déle než dva roky.

Pokles příjmu v době nezaměstnanosti činí v průměru kolem 25% celkového příjmu domácnosti před vstupem do nezaměstnanosti. Domácnosti nezaměstnaných se tak v průměru pohybují se svými příjmy kolem 1,3 násobku životního minima. Nejnižší příjmy mají nezaměstnaní s dětmi, nezaměstnaní ve věku 25-45 let, nezaměstnaní se základním vzděláním a ti nezaměstnaní, jejichž příjem byl v domácnosti hlavním příjmem. V průměru klesá příjem právě těchto domácností asi o 35% a pohybuje se v průměru okolo 10% nad úroveň životního minima.³

¹Wildmannová, M. Základy sociální politiky. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, 2005, str. 5

²Kejdová, M., Vaňková, Z., Právo a sociální politika, IMS Brno, 2005, str. 110

³Mareš, P., Vyhlídal, J., Syrovátka, T. Strategie nezaměstnaných-druhá vlna dotazování v panelovém šetření (stav po 6 měsících nezaměstnanosti) (on-line), Brno: VÚPS Praha, výzkumné centrum Brno, 2002. Dostupné na http://www.vups.cz/Vyhlidal_Mares_Sirovatka_Strategie_nezam_2.pdf

Obtížně zaměstnatelní nebo-li skupiny nejčastěji nezaměstnané a znevýhodněné na trhu práce:

- občané se zdravotním postižením,
- absolventi škol a mladiství uchazeči o zaměstnání,
- osoby společensky nepřizpůsobivé, často měnící zaměstnání, se špatnou morálkou,
- nekvalifikované osoby,
- osoby pečující o děti do věku 15 let,
- vyšší věková kategorie,
- osoby bydlící v okrajových částech okresu s omezenou dopravní obslužností.

Problematická situace osob těchto skupin při hledání vhodného zaměstnání se ještě více komplikuje kumulací handicapů. Podle dosavadních zkušeností úřadů práce se nejčastějšími kumulacemi handicapů ukazují být:

- vyšší věk – nevyhovující zdravotní stav,
- vyšší věk – nedostatečná kvalifikace,
- nízká kvalifikace – vyšší věk – zdravotní omezení.¹

V ČR tvoří také mladí lidé, většinou absolventi, značný podíl nezaměstnaných. Řada z nich se stává nezaměstnanými okamžitě po opuštění školy, a nemá tak žádné zkušenosti se zaměstnáním a pobírá nižší sociální dávky než lidé, kteří pracovali.

Absolventi představují na trhu práce rizikovou skupinu. Vzhledem k chybějící praxi a nedostatečným pracovním návykům jsou mnohem více ohroženi nezaměstnaností než ostatní kategorie občanů. Míra nezaměstnanosti absolventů je závislá především na ekonomické situaci ve státě a celkové nezaměstnanosti. Míra nezaměstnanosti absolventů v září 2004 tvořila 11% z celkové nezaměstnanosti.²

¹Krause, D., et al. Stav a struktura zaměstnanosti a vývojové tendence (v poplávce o práci) (on-line). Dostupné na http://www.vups.cz/Stav_a_struktura_zamestnanosti.pdf.

²Noviny MPSV-Práce & Sociální politika. Problematika zaměstnávání absolventů-Proč jsou absolventi rizikovou skupinou a jak čelí těmto rizikům (on-line). Dostupné na <http://www.noviny-mpsv.cz/clanek.php>.

Rozdíly ve vlastněném bohatství

Rozdíly ve vlastněném bohatství determinují i rozdíly v důchodech. Bohatým vynáší jejich majetek značné vlastnické důchody, zatímco neexistence bohatství a jakéhokoliv majetku na straně chudých nenese žádný důchod a nemůže tudíž být alternativním zdrojem pro uspokojování základních životních potřeb a překlenutí doby, po níž chudoba trvá. Všeobecně se udává, že rozdíly ve vlastněném bohatství jsou ve srovnání s rozdíly ve výdělcích, zaměstnanosti a osobních dispozicích mnohonásobně vyšší.¹

Nový fenomén moderní společnosti – zadluženost

V Česku prudce narostl počet lidí, kteří jsou zadlužení a propadají se do chudoby. O problému mluví úřady, policie i psychiatři.

Většina obyvatel se rychle naučila žít na dluh a splácení jim nečiní větší problémy. Existuje ale vrstva chudých lidí, pro které se dluhy mohou stát pastí bez možnosti úniku. Tisíce nejchudších obyvatel Česka se totiž dostávají do spirály úroků a splátek, které jim bez problémů poskytují novodobí lichváři.

Třetina domácností v ohrožení

České domácnosti na tom podle poslední zprávy České národní banky o finanční stabilitě za rok 2005 nejsou tak špatně, stále se ještě zadlužují méně než země EU. Přesto lze ze zprávy vyčíst, že máme na krku velký problém.

Celková zadluženost domácností k 31.12.2005 byla 417,66 miliard Kč.

K 31. 5. 2006 to bylo už 452,75 miliard Kč. Skoro dvě třetiny této sumy tvoří hypotéky. Zadluženost se meziročně zvýšila o 100 miliard Kč.

Průměrná rodina dává na splátky přes 5 % svých příjmů (v roce 2001 jen 3%).

Více než 72% domácností je zadluženo.

Nárůst zadluženosti domácností je od roku 1995 o více než 800 %.

¹Kejdová, M., Vaňková, Z., Právo a sociální politika, IMS Brno, 2005, str. 110.

Zadlužovat se začaly hlavně rodiny s nízkými příjmy, které nejsou schopny své dluhy splácet. Podle člena bankovní rady Jana Franta je exekucí a následnou chudobou ohrožena třetina domácností s nejnižšími příjmy.

Dobře je vzrůstající trend patrný na počtu exekucí. Zatímco v roce 2004 se jednalo zhruba o 155 tisíc případů, loni přišlo exekucí o majetek nebo peníze už více než 270 tisíc lidí.

Legální ožebračování

Sociálně slabé rodiny jsou pro firmy půjčující peníze snadnou obětí. Stačí, když po dlouhé zimě přijde nečekaně velký nedoplatek za plyn. Na zaplacení nemají peníze, tak si půjčí. Vždyť je to tak snadné, firmy nepotřebují ručitele, jen občanku a nějaký příjem – stačí sociální dávky.

Háček je v tom, že úroky a poplatky těmto firmám jsou někdy i 300%. Tím se ale firma na svých letácích nechlubí. Překvapená rodina není schopna takové částky splácet. Firma požádá soud o nařízení exekuce. Exekutor může zabavit všechny peníze na účtu. Rodině pak nezbývá ani životní minimum. Nemá z čeho žít, tak si půjčí u další firmy a kruh se uzavírá.

Pro firmy jsou paradoxně chudé rodiny tím nejlepším klientem. Úroky jsou tak velké, že pokud dostanou z lidí alespoň část, mají výdělek jistý. A to i v případě, že dlužníci nevydělávají. Firmy peníze dostanou de facto od státu – exekucí sociálních dávek. Podle statistiky tvoří právě tyto případy tři čtvrtiny všech exekucí.

Kromě zaplacení nájmu nebo služeb si lidé v poslední době půjčují na nákup vybavení domácností, televizí nebo mobilů.

„Existuje už skupina lidí, která vytlouká jeden dluh druhým,“ upozorňuje náměstek ministra financí Tomáš Prouza. „Je to pro nás téma posledního roku. Ještě těchto lidí není tolik, je to ale jen tím, že spirála zadlužení trvá 3 až 4 roky, než se projeví. Začne to být problém zhruba za rok.“

Kolik lidí přesně se už ocitlo v kruhu zadluženosti, nikdo přesně neví. Firmy, které nabízejí peníze na ruku, nemusí mít žádnou licenci, nemusí se řídit žádnými pravidly. Takže jejich klienti a sumy se ve statistikách vůbec neobjevují.

Ministerstvo financí odhaduje objem takto půjčených peněz minimálně na 30 miliard.

Od 1. 1. 2008 dostali zadlužení lidé novou možnost vyhlásit na sebe bankrot. Dlužník má dvě možnosti: buď si nechá zabavit majetek, kterým musí splatit alespoň 30 % dluhu. Anebo bude splácet maximální možnou částku z dluhu. Tu musí uhradit do pěti let. O osobním bankrotu, výši a plánu splátek rozhodne soud. Po pěti letech má dlužník od věřitele klid.¹

Zadluženost jako psychický problém

S problémem zadlužení se potýkají už ve všech krajích. V Českých Budějovicích se dokonce neustále zvyšuje počet lidí, které neschopnost splácet dluhy přivedla na psychiatrické oddělení místní nemocnice.

„Nárůst těchto klientů máme hlavně před svátky. Lidé jsou masírováni mediální kampaní, chtějí si něco pořídit a nemyslí na to, že nebudou mít na splátky,“ říká primář psychiatrie Jan Tuček. „Je to spouštěč psychických problémů, které pak vyústí v psychické onemocnění jako je deprese nebo úzkostné stavy.“¹

¹Hradílek, Ludvík. Třetina chudých má exekuci za dveřmi. Dostupné na: <http://aktualne.centrum.cz/domaci/spolecnost/clanek.phtml>

4. Důsledky chudoby v ČR

Chudobou jsou podle Českého statistického úřadu ohrožena více jak 3 % domácností.

Hranice příjmové chudoby se v Česku pohybuje v rozpětí 57 143 až 71 429 korun hrubého příjmu ročně, podle rozdílných metodik výpočtů. Podle jiných studií, například Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, se počet skutečně chudých obyvatel pohybuje kolem 3 %.

V Evropě je počet chudých vyšší – skutečně chudých je v původních zemích Evropské unie kolem 11 procent, v Portugalsku 13 procent, naopak v Dánsku se počet skutečně chudých odhaduje na 6 procent populace.

Nejvíce chudých rodin pak nalezneme mezi nezaměstnanými (40 procent) a mezi domácnostmi důchodců (33 procent).

Pokud se ovšem za míru chudoby vezme místo matematických propočetů vlastní názor či hodnocení občanů, svoji domácnost podle výzkumu CVVM jako spíše chudou označila 27 procent dotázaných a jako skutečně velmi chudou 4 procenta.

Jednou z velmi často pokládaných otázek různých výzkumů jsou příčiny nouze občanů. Podle průzkumu CVVM dvě třetiny občanů soudí, že za nouzí stojí nezaviněná ztráta zaměstnání.

Stejný počet se ale domnívá, že za nouzí stojí neochota pracovat. Na 60 procent občanů souhlasí s názorem, že lidé žijí v nouzi, protože je potkal neúspěch v podnikání a nepocházejí z dobře zajištěných rodin.¹

Stejně tak považují za důležité se zmínit ještě o některých dalších možných novodobých příčinách chudoby, o kterých se nám dříve ani nesnilo.

Mám tím na mysli nově se objevující patologické jevy, zejména gamblerství, narkomanství, již zmíněné nepřiměřené zadlužování apod.

A jak mi jistě potvrdíte, v těchto případech lze dosáhnout stavu až absolutní chudoby velmi snadno, někdy dokonce velmi rychle, o to více tvrději a neočekávaněji. A to třeba i z velmi vysokých vrstev společnosti, v níž se dotyční jedinci nacházeli. Úplně nejhorší je pak kombinace více příčin dohromady, jež vyústí ve strmý pád až na tzv. úplné dno. Pro ilustraci a lepší pochopení jeden příklad – případ za všechny.

¹Kolektiv autorů. Dostupné na www.vupsv.cz/Cudoba.pdf

Mladý muž, 20 let, syn velmi bohatých rodičů, jež měl od malička vše na co si vzpomenu, snad z přílišné nudy začal „koketovat“ s drogami. Nejdříve dostával pravidelně peníze od rodičů, avšak při stále větší spotřebě a potřebě peněz došlo i na krádeže a další kriminální činnost, což zase vyústilo k zavržení syna ze strany rodičů, čímž následovala další trestná činnost a zadlužování k pokrytí svých neustále rostoucích výdajů, což vyvrcholilo právě spadnutím jedince až pod hranici absolutní chudoby a to se všemi důsledky z toho plynoucími.

A důsledek?

Deprivace

Být chudý tedy znamená ve většině případů být deprimován.

Podle Towsenda zní definice deprivace takto: „Deprivace může být definována jako stav pozorovatelného a prokazatelného znevýhodnění ve vztahu k lokální komunitě či širší společnosti nebo národu, k nimž jedinec, rodina nebo komunita náležejí.“

Život v chudobě bývá popisován jako permanentní deprivace. Deprivace představuje nejen fyzické i psychické strádání, ale i nedostatek něčeho, co je v daném společenství obecně považováno za hodnotu. Ať je to adekvátní příjem, úcta či dobré zdraví. Deprimovaní lidé klesají pod životní standard, který je dosahován majoritou společnosti. Ve stravování, bydlení, vybavení domácnosti, povaze a podmínkách práce, charakteru životního prostředí a lokalizace bydliště, rekreaci, trávení volného času, přístupu ke vzdělání apod.

Podle Towsenda relativní deprivace znamená to, že určité potřeby nejsou uspokojovány nebo nejsou uspokojovány adekvátně, tzn. na úrovni a způsobem obvyklým v dané společnosti.

I když se dnes pozornost soustřeďuje stále více na nemateriálovou deprivaci, zůstává jádrem deprivace materiální, z níž je značná část nemateriální deprivace odvozoována.

Lidé trpící materiální deprivací jsou zranitelní i ostatními formami deprivace – psychickou a sociální. Deprivování mohou být přímo tím, že nevládní zboží, které je obklopuje a které by uspokojilo jejich potřeby a eventuálně jim pomohlo usnadnit život.

Celkově lze deprivaci popsat jako nevýhodný status v určité lokální komunitě, ale i v širší společnosti. Může nabývat mnoha zjevných i skrytých forem (strava, bydlení, odívání, životní prostředí, vzdělání, práce a sociální podmínky a aktivity), vždy však znamená nedostatek něčeho, co je obecně považováno za žádoucí podmínky života. Co je považováno za žádoucí, je kulturně a historicky podmíněno.¹

Pro ilustraci lze uvést ve zkratce řadu konkrétních případů jako důsledek chudoby a s tím spojené materiální či nemateriální deprivace:

a) Hospodaření s příjmy

Špatná finanční situace sebou přináší neschopnost hradit své finanční závazky. Nedostatečné příjmy se především promítají do nedostatečné spotřeby.

V každodenním provozu svých domácností mají příjmově chudé domácnosti ve srovnání se zbytkem populace výrazně vyšší problémy jak vyjít se svými příjmy (platí to i pro přílehlé příjmové kategorie), utrácejí hlavní podíl příjmů za základní potraviny, výrazně častěji než ostatní nejsou schopny ušetřit na dražší nákup, náklady na bydlení pro ně představují břemeno a častěji než ostatní se dostávají do zpoždění v platbách nájmu a inkasa.²

b) Základní potřeby

Chudí si nemohou dovolit často kupovat si různé předměty základní potřeby jako například masité pokrmy. I co se týče oblečení, uvádějí, že častěji než zbytek domácností v České republice nakupují v secondhandech než nákup oblečení nového.

Deprivace v základních potřebách na rozdíl od příjmové deprivace se zvyšuje s věkem: tedy tyto osoby (často důchodci) vycházejí s příjmy především patrně proto, že v zásadě rezignují na kvalitní uspokojení svých základních potřeb.

Podle typu domácnosti je výrazná deprivace v základních potřebách – nad 50% a více – u osob z domácností neúplných a domácností s třemi a více dětmi, a také u jednotlivců nad 65 let.³

¹Mareš,Petr, Sociologie nerovnosti a chudoby, 1.vyd., Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, str.70-73

²Mareš, P., Chudoba v České republice v datech (šetření sociální situace domácností),(on-line) Brno: VÚPSV Praha, výzkumné centrum Brno, 2004. Dostupné na http://www.vupsv.cz/Fulltext/vz_146.pdf

³Sirovátka, T., et al. Příjmová chudoba materiální deprivace a sociální vyloučení v České republice ve srovnání se zeměmi EU (on-line).Dostupné na <http://www.vupsv.cz/Chudoba.pdf>

c) Vlastnictví předmětů dlouhodobé spotřeby

Co se týče předmětů dlouhodobé spotřeby, jsou pro chudé některé z nich nedostupné svou cenou, jiné náklady svého provozu, i předměty, které vlastní, jsou spíše starší a i levnější a tím méně kvalitní.¹

d) Úroveň bydlení

Co se týče bydlení, není rozdíl markantní, ale chudí přesto obývají častěji méně kvalitní byty třetí a čtvrté kategorie v horším stavu a jejich byty jsou menší, přeplněnější. Rozdíly mezi chudými a nechudými jsou v jejich celkovém stavu (jejich byty jsou častěji než v průměru vlhké, tmavé a ve špatném stavebním stavu a je v nich také více osob na jednotku plochy).

Mezi příjmově chudými domácnostmi je vyšší podíl těch, kteří žijí v nájemních domech.²

e) Investice či neinvestice do svého zdraví

Nesmíme zapomínat, že chudoba je spojena především se zdravotními potížemi, ať již fyzickými nebo psychickými. Zejména u bezdomovců, kteří nemají ani zdravotní pojištění, je zanedbávána preventivní péče. Z hlediska psychického se jedná o deprivaci chudého člověka z jeho těžké situace. To vše se později projevuje v daleko vyšších nákladech státu při léčení nemocí, kterým se mohlo předejít včasnou návštěvou lékaře. Chudí a méně vzdělaní vyhledávají častěji pomoc až ex post a spíše ve zcela konkrétních případech onemocnění, často až v jejich chronické fázi.³

f) Přístup ke vzdělání

Hlavní roli zde hraje fakt, že chudé rodiny nejsou většinou schopné oželeť příjem

¹Sirovátka, T., et al., Příjmová chudoba materiální deprivace a sociální vyloučení v České republice ve srovnání se zeměmi EU (on-line). Dostupné na: <http://www.vupsv.cz/Chudoba.pdf>

²Mareš, P., Chudoba v České republice v datech (šetření sociální situace domácností), (on-line), Brno: VUPSV Praha, výzkumné centrum Brno, 2004. Dostupné: na http://www.vupsv.cz/Fulltext/vz_146.pdf

³Wildmannová, M. Základy sociální politiky. 1. vyd. Brno: Masarykova universita Brno, 2005 str. 52

studenta, který je po dobu studia ekonomicky neaktivní, a ještě jej živit. Řádově se taková ztráta projevuje ve výši 10 000 Kč měsíčně. Jde o alternativní příjem + zvýšené náklady na studium, jako jsou dojíždění, další bydlení atd. Proto již dnes studuje např. na vysokých školách jen malé množství sociálně slabých.

Je zřejmé, že nízkopříjmové domácnosti jsou přesvědčeny, že si nemohou dovolit investice do zdraví ani do vzdělání: placené zdravotní služby ani placené vzdělání. Vysoká míra deklarované neschopnosti chudých investovat do svého vzdělání stejně jako do svého zdraví pak naznačuje jejich riziko polapení v chudobě i v další generaci.

Znevýhodnění v oblasti vzdělání a kvalifikace dále představuje riziko znevýhodnění pro další generaci: nízké vzdělání rodičů, jejich nízký příjem a nízký status jsou faktory, které významně ovlivňují úspěšnost dětí ve vzdělávacím procesu.¹

g) Možnosti trhu práce a postavení na něm

Základní formou deprivace je v průmyslově rozvinutých zemích neúspěch na trhu práce, respektive vyřazení z trhu práce, které má nejčastěji formu (dlouhodobé) nezaměstnanosti. V současné době se v České republice týká kolem 10 % (v případě dlouhodobé nezaměstnanosti asi 5 %) pracovní síly. Deprivace tohoto typu je pochopitelně jak primární a individuální – deprivována je nezaměstnaná osoba, tak i skupinová. Deprivaci pociťují i členové domácnosti nezaměstnané osoby. Deprivace může ovšem postihovat i určitá území, pokud se na něm nahromadí chudí a nezaměstnaní, nebo pokud se na něm nakupí sociální problémy a nemá-li dostatečnou infrastrukturu a vybavenost.¹

h) Rodina a sociální deprivace

Chudé rodiny jsou znevýhodněné v oblastech vztahů v rodině tím, jak je obdarovávají apod.

Do sféry rodinného života řadíme i možnost rodiny strávit alespoň týden dovolené mimo domov. Příjmové chudé rodiny v České republice ve velké většině (85 %) tvrdí, že jim jejich finanční situace něco takového nedovoluje.¹

¹Mareš, P., Chudoba v České republice v datech (šetření sociální situace domácností), Dílčí studie projektu o možnostech monitorování chudoby v ČR (on-line), Brno: VÚPSV Praha, výzkumné centrum Brno, 2004. Dostupné na: http://www.vupsv.cz/Fulltext/vz_146.pdf

4.1 Česká společnost a vliv chudoby

Chudoba je považována nejen za stav nevýhodný pro jedince, ale i nevýhodný pro společnost. Mimo vše ostatní představuje i apel na společnost, aby ji odstranila. Chudoba se dostala pod kontrolu národního státu a stává se předmětem působnosti jeho byrokracie – sociálního státu.

Sociální stát můžeme vymezit jako stát, ve kterém demokratická moc prostřednictvím sociálního zákonodárství a činností státních i nestátních orgánů:

- garantuje minimální příjem pro každého jedince či skupinu na úrovni životního minima
- poskytuje sociální dávky umožňující předejít, zmírnit nebo překonat tíživé životní situace – nemoci, úrazy, nezaměstnanost, apod.
- zajišťovat poskytování veřejných sociálních služeb (zejména zdravotnictví a školství) v odpovídající úrovni kvality pro všechny občany bez ohledu na jejich sociální status.¹

Nová společnost přináší stále nová rizika a krizové situace, které mohou vyvolávat zásadní sociální změny a sociální napětí. Člověk se v životě dostává do stále nových rizikových situací, stává se obtížnějším a často nemožným, aby jednotlivec nesl sám důsledky sociálních rizik.

Každá vyspělá společnost se těmito otázkám věnuje a hledá možnosti, jak takovým situacím předcházet, zmírňovat je i odstraňovat.

Ke zmírňování, překonávání sociálních událostí má pak sloužit sociální zabezpečení jako součást politiky každého státu. Sociální zabezpečení pak v širším smyslu chápeme jako soubor institucí, zařízení a opatření, jejichž prostřednictvím a pomocí se uskutečňuje předcházení, zmírňování a odstraňování následků sociálních situací.²

¹Kejdová, M., Vaňková, Z., Právo a sociální politika II. – Právní aspekty sociální politiky, Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2004, str. 47-48

²Kejdová, M., Vaňková, Z., Právo a sociální politika, IMS Brno, 2005, str.114

4.2 Sociální politika ČR jako možné řešení chudoby

System sociální politiky v České republice by měl spočívat , podle jeho tvůrců, na třech pilířích:

- sociální pomoci (dávky sociální pomoci mají dorovnat příjem domácnosti, rodiny či jedince na úroveň stanoveného existenčního minima)
- sociální podpory (dávky sociální podpory mají za cíl pomoci zadržet pokles její životní úrovně, způsobený vymezenými stavy a událostmi – závislé děti, úmrtí v rodině)
- sociální pojištění (dávky z pojištění plynou jako nárok pojištěnců z dříve jimi placeného pojištění a z příspěvku dalších subjektů – např. zaměstnavatelů).

Součástí sociální sítě jsou mimo tři výše uvedené instituty dále: aktivní politika nezaměstnanosti, institut minimální mzdy, terénní a ústavní sociální služby, poradenství, sociálně právní ochrana dětí a ochrana bydlení.¹

Institut životního minima

Pro všechny prvky sociální sítě je významný institut životního minima. Představuje společensky uznanou a státem pro všechny garantovanou minimální hranici příjmu. Pokud příjem jedince či domácnosti životního minima nedosahuje, je příjem do této hranice dorovnáván. Děje se tak různými dávkami sociální pomoci. Za životní minimum se považuje souhrn částek stanovených k zajištění výživy a ostatních osobních potřeb, jednak souhrn částek nezbytných k zajištění nákladů na provoz domácnosti. Oba souhrny jsou kalkulovány a zveřejňovány odděleně.

Zpravidla se rozlišuje minimum existenční a sociální, přičemž první je spojeno spíše s absolutním konceptem chudoby a druhé s relativním konceptem chudoby.¹

¹Mareš, P., Sociologie nerovnosti a chudoby, 1. vydání, Praha, Sociologické nakladatelství, 1999, str. 201-205

Sociální pomoc

Dávky sociální pomoci jsou určeny těm, kdo se nacházejí v obtížné sociální situaci a z objektivních nebo subjektivních důvodů si nejsou schopni vlastním přičiněním (nelze uplatnit princip svépomoci), ani s pomocí rodiny (nelze uplatnit princip subsidiarity) tyto potřeby zabezpečit.¹

Úloha státu při formování sociální politiky

Společnost a stát jako možný regulátor sociální politiky a tím i nepřímo chudoby má v zásadě dost nástrojů a možností, jak situaci ve společnosti korigovat.

Role státu v sociální politice je a zřejmě i zůstane rozhodující a nezastupitelná. Je důležité:

- stanovení pravidel hry – tj. vytyčit sociální zákony, kontrolovat a eventuelně vynucovat jejich plnění
- vytyčení směru a kursu sociální politiky, poskytování orientace všem subjektům působícím v sociální politice a v tomto smyslu je vést
- koordinovat činnost všech subjektů sociální politiky tak, aby se navzájem nedublovaly a jejich působení bylo co nejefektivnější
- zajistit dostatečné finanční krytí sociální politiky, tj. řešit reálný rozpor mezi tím, co občané od státu požadují (jaké sociální dávky a služby) a na jaké jsou ochotni daněmi a platbami přispívat. Míru zdanění a sociálních plateb není možné libovolně zvyšovat, existuje totiž bod, kdy poplatníci budou stále méně ochotni financovat systém sociálních podpor. Příliš vysoké daňové zatížení tlumí podnikatelskou aktivitu a především ničí střední stav.

Aby stát mohl plnit svoje nezastupitelné poslání, je nutné, aby jeho vedení:

1. Mělo určitou dlouhodobější realistickou vizi vývoje společnosti.
2. Tuto vizi naplňovalo v praxi.
3. Mělo schopnost získat pro tuto vizi širokou vrstvu obyvatel – tj. dosáhnout společenského konsensu.²

¹Mareš, P., Sociologie nerovnosti a chudoby, Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, str.205

²Kejdová, M., Vaňková, Z., Právo a sociální politika, IMS Brno 2005, str. 104-105

K tomu ovšem politici potřebují kvalifikovanost, odpovědnost, morální a politickou vyspělost.

S tím přímo souvisí v dnešní době právě realizovaná reforma veřejných financí a celková reforma sociální politiky. Otázkou, a to ve všech důsledcích závažnou a jak se již nyní ukazuje pro mnoho lidí tíživou, zůstává, pro koho vlastně současná reforma je dobrá.

Ubírá se náš stát opravdu tím správným směrem, když skupiny s nejnižšími příjmy jsou a pravděpodobně budou na tom čím dál hůře, neboť při minimálním zvednutí mzdy rostou výdaje za téměř vše, DPH počínaje, přes plyn, elektřinu, pohonné hmoty, služby, až po zrušení položek jako pohřebné, snížení porodného, úpravy mateřské dovolené apod.

Zatím realizované kroky postihují tedy spíše slabší sociální vrstvy a zhoršují jejich situaci tak, že se mohou ocitnout na hranici bída. Např. přesun zboží a služeb do vyšší sazby DPH (tj. zvýšení nepřímé daně) postihne stejnou měrou zaměstnance s minimální mzdou 8 000Kč jako toho s platem 80 000Kč. Zároveň se právnickým osobám daně snižují, fyzickým téměř ne. Tento trend by mohl přinést nespokojenost a narušit sociální smír ve společnosti. Podle statistických údajů totiž v naší společnosti 2/3 zaměstnanců nedosahují ani průměrné mzdy! Takže sociální rozvrstvení naší společnosti je zhruba toto:

- většina relativně chudých
- nepočetná tzv. střední vrstva
- několik málo velmi bohatých

Tím se přibližujeme sociálnímu rozvrstvení rozvojových zemí (hovoří se o podobě hrušky), zatímco ve vyspělých zemích má toto rozvrstvení spíše podobu jablka:

- málo chudých
- silná střední třída
- nepočetná vrstva bohatých

Je jasné, že sociální reforma se nemůže omezit na reformu veřejných financí a snižování sociálních dávek. Především se musí zaměřit na vytváření pracovních příležitostí a sledovat a respektovat několik dalších skutečností (sledovat stárnutí

populace, vytváření pracovních míst, rozvoj ekonomiky a zaměření na celoživotní vzdělávání apod.).¹

Stát – dobrý hospodář

Rád bych se zastavil ještě alespoň v krátkosti u jedné myšlenky. A sice hospodaření našeho státu. Zatím jsme si ve stručnosti nastínili situaci jednotlivců a domácností, ale nepadla zmínka o státu a jeho hospodaření.

Stát a jeho hospodaření by měl být pro nás pro všechny vzorem. Jak už jsme ale uvedli na začátku této práce, vždy se najde ono pověstné ale.

Je to již 15 let, ale vzpomínám si, když tehdejší ministr financí přišel v roce 1993 s návrhem rozpočtu s deficitem 3 miliony korun, strhla se kolem toho taková rozprava, že málem padla vláda. A dnes ?

Každoročně minimálně v desítkách milionů schodkový rozpočet bez mrknutí oka vždy schválený, po „velmi vydařené“ kuponové privatizaci téměř veškerý majetek rozprodán většinou neznámo kam, lidé zodpovědní za miliardové úniky daní apod. někde v zahraničí téměř nedostižitelní, neutěšeně rostoucí státní dluh, jehož výše v nejbližší době překročí magickou hranici jednoho bilionu korun atd.

To vše může a snad i musí na naši psychiku nutně působit. Vždyť, aniž bychom to mohli nějakým způsobem ovlivnit, dělají z nás druzí, tedy státní činitelé, dlužníky a upřímně řečeno nejedná se v přepočtu na jednotlivce zrovna o haléře.

Nutno podotknout, že právě realizovanou reformou náš absolutní dluh mimo jiné zvýhodňováním „bohatých“, ale i rušením různých dávek a naopak zaváděním dalších a dalších poplatků i přes mnohé proklamace státních úředníků stále roste. A to jak ve sféře státní správy, tak i samosprávy a v neposlední řadě i domácností a jednotlivců.

Zrušením pohřebního přibudou nemalé výdaje obcím a sídlům, v jejichž katastru se nachází např. domovy důchodců a podobná zařízení a tyto obce jsou ze zákona povinny se o zesnulé bez dědiců postarat. Stejně tak je diskutabilní vybírání poplatků ve zdravotnických zařízeních, u lékařů, v nemocnicích, od dětí, kojenců, novorozenců, příp. i zesnulých. Zvlášť jestliže jsme ratifikovali Úmluvu o právech dítěte, kde je zaručena bezplatná péče dětem, vzhledem k jejich ochraně a právům a nemožnosti výdělků.

¹Kejdová, M., Vaňková, Z., Právo a sociální politika, IMS Brno, 2005, str.103-104

Shrnutí

Příčinou chudoby mohou být jak špatné vlastnosti jedince, tak různé situační faktory či na vznik a vývoj chudoby se rovněž ve značné míře může podílet sama společnost.

Příčiny se dělí také na cyklické či strukturální (určité krizové období v daném životním cyklu).

Hlavní příčiny chudoby v České republice jsou nízké výdělky v některých pracovních profesích, relativně vysoká nezaměstnanost (zvláště při porovnání s obdobími před rokem 1989) a v dnešní době čím dál větší rozdíly ve vlastněném bohatství.

Lze i určit nejohroženější skupiny obyvatelstva potýkající se s chudobou, mezi něž můžeme zařadit zejména nezaměstnané, ženy (umocněno ještě ve statusu žena – samoživitelka), etnické menšiny a v neposlední řadě starší občané či jiným způsobem handicapovaní jedinci.

Důsledkem chudoby je deprivace – materiální (bydlení, vycházení s financemi, možnost koupit si určité věci,...), i sociální (ztráta sociálních kontaktů,...).

To dohromady způsobí sociální vyloučení jedince.

S chudobou by měl bojovat především stát, respektive společnost prostřednictvím státu, ten zase prostřednictvím své sociální politiky. Jejimi nástroji jsou především sociální pomoc, sociální pojištění a sociální podpora.

Stát musí brát v potaz při své sociální politice i ty skutečnosti, že chudí jsou špatnými spotřebiteli, též jako určitý dopad chudoby v politice lze považovat i politickou orientaci chudých.

Lidé v České republice nechtějí zvětšovat rozdíly mezi bohatými a chudými, jak vyplývá s četných průzkumů veřejného mínění prováděných pravidelně a průběžně na území našeho státu.

Řešení chudoby v naší společnosti spočívá v první řadě na nastavení správného směru sociální politiky, založeného na spravedlivém, ale zároveň i solidárním systému, který by v co možná nejvyšší míře dokázal reagovat na aktuální vývoj situace, který by dokázal rozlišit mezi skutečně sociálně slabými a pomoc potřebnými jedinci a tzv. „parazity“, kteří rádi výhody a možnosti sociálního státu využívají a hlavně zneužívají.

Neméně důležitým úkolem je i nastartování správné politiky zaměstnanosti, která by v co možná nejširší škále dovedla plnohodnotně využít volného lidského kapitálu, který má v dané chvíli k dispozici a co možná nejefektivněji a nejúčelněji zužitkovala možnosti pracovního trhu.

Je důležité nastavit celý systém tak, aby pokud možno řešil ve všech oblastech především problém prevence, jednak je to levnější, tedy ekonomičtější, a jednak je to i daleko snazší a jednodušší, než aby hasil již vzniklé problémy s chudobou.

Závěr

Svou práci jsem rozdělil do několika kapitol.

V první kapitole hned po úvodní stati jsem se zabýval obecnými charakteristikami chudoby a snažil se o vystihnutí celosvětového pohledu. Mimo jiné o vytyčení pojmu a především pak významu tohoto slova jak v kontextu celosvětovém, tak i na pozadí historického vývoje.

V podkapitolách této části najdeme popsání typologií jednotlivých typů chudoby, přiblížení různých konceptů chudoby, rovněž i seznámení s možnostmi měření chudoby, též se zde nachází popis jednotlivých nejvíce chudobou ohrožených skupin obyvatel.

V druhé části se již věnuji konkrétnějším skutečnostem týkající se naší společnosti, konkrétně jednotlivými příčinami chudoby u nás, stejně tak i všemi možnými důsledky z chudoby vyplývající.

Na základě získaných poznatků a informací z odborné literatury zabývající se touto problematikou vyplývá, že mezi hlavní příčiny chudoby v České republice patří nezaměstnanost, případně problémy se zaměstnaností v nejrůznějších formách – ať už jde o nízký příjem ze zaměstnání, či o vliv nejrůznějších handicapů – například ženy, ženy – samoživitelky, osoby se změněným pracovním zařazením, ale i absolventi nejrůznějších škol, leč s prakticky nulovou praxí.

Nicméně důsledky chudoby u nás dle dosavadních zjištění nejsou tak drastické jako v některých jiných zemích. Jedná se především o nižší životní úroveň – projevující se například v oblasti bydlení, dovolené, aj., dále pak třeba sociálním vyloučením.

Chudoba ovlivňuje i politické nálady ve společnosti a ekonomiku dané země. Chudí jsou totiž špatnými spotřebiteli.

Náš stát je státem sociálním. Na pomoc svým občanům má vybudovaný relativně vypracovaný systém sociálního zabezpečení.

Řešení chudoby naší společnosti vyžaduje v podstatě dvě zásadní věci:

- a) zaměřit se v celé sociální, ale i ekonomické politice na prevenci chudoby
- b) zaměřit se na řešení a zmírňování jejich následků.

V současnosti dochází k úpravám některých institutů a systému vyplácení sociálních dávek jako je např. životní minimum. Důvodem je omezit závislost občanů na sociálních dávkách a nastavit systém tak, aby pracující člověk se měl lépe než ten, kdo pracovat nechce.

Otázkou zůstává na kolik se tento záměr daří a do budoucna bude dařit realizovat v praxi.

Mohu – li já osobně vyjádřit svůj názor sám za sebe, tak do optimálního stavu to má u nás hodně daleko. Otázkou jistě je, zda dosažení optimálního stavu je vůbec reálné. Nicméně si myslím, že máme my, jako společnost, ještě mnohé rezervy v našem sociálním systému, spousta věcí čeká na zlepšení a hlavně na zefektivnění. Aby se zastavil trend na jedné straně se tvořící celé generace využívající systém sociálních dávek, přičemž dávno tito jedinci rezignovali na znovu začlenění do společenského života, na druhé straně vláda a politici aby zjednodušili sociální systém, a především zastavili trend zvýhodňující bohaté a méně už chudší vrstvy obyvatelstva, čímž ještě více rozevírají nůžky, tedy rozdíl mezi bohatými a chudými v naší společnosti, což jistě nepřináší nic dobrého pro náš další rozvoj a vývoj státu. To jsou hlavní úkoly, jež bychom si měli určit za svůj cíl.

Resumé

Tato bakalářská práce je rozdělena do několika kapitol.

V první kapitole jsem se po úvodní stati věnoval obecným charakteristikám chudoby, jejím jednotlivým typům a konceptům stejně jako způsobům měření chudoby a snažil jsem se o určení a pojmenování hlavních charakteristických skupin nejvíce ohrožených chudobou.

V druhé kapitole jsem se již věnoval vývoji chudoby v České republice, a to jak na pozadí nejdříve historického, tak posléze celosvětového kontextu.

V další části jsou rozepsány jednotlivé příčiny chudoby v České republice a rovněž také důsledky chudoby v ČR. Není opomenuto ani na vyjádření postoje české společnosti jako celku k problému chudoby a nastínění možných řešení tohoto negativního společenského jevu.

Na základě studia a analýzy odborné literatury jsem došel k zjištění, že mezi hlavní příčiny chudoby u nás patří nezaměstnanost, nízké výdělky v zaměstnání a také rozdíly ve vlastněném bohatství. Dále vyšlo najevo, že nejvíce ohroženými skupinami v rámci ČR jsou nezaměstnaní, ženy, národnostní menšiny, absolventi škol bez praxe a jedinci jakýmkoliv způsobem handicapovaní. Nejvíce ohroženi chudobou jsou domácnosti bez ekonomicky aktivních členů, rodiny s více než třemi nezletilými dětmi a neúplné rodiny. Z různých průzkumů veřejného mínění vyplývá, že subjektivní míra chudoby v ČR je daleko vyšší než objektivní míra chudoby. Zároveň při průzkumech veřejného mínění vyšlo najevo, že Češi si nepřejí zvětšování rozdílu mezi bohatými a chudými.

Jako poslední je v této bakalářské práci před závěrem popsána úloha našeho státu jako nástroje sociální politiky, sloužící k usměrňování výskytu chudoby u nás.

TÉMA : Příčiny a důsledky chudoby v ČR a její vliv na společenské klima

Anotace

Předmětem bakalářské práce „Příčiny a důsledky chudoby v ČR a její vliv na společenské klima“ je popis a komparace hlavních příčin, důsledků a vlivů chudoby na českou společnost. Práce charakterizuje chudobu, popisuje její existenci v historii ČR. Zabývá se hlavními příčinami vzniku chudoby v ČR včetně popisu nejohroženějších skupin obyvatel. Důsledkem chudoby jsou: deprivace a sociální vyloučení. Chudoba má vliv také na ekonomiku a politiku státu. Vysoká míra subjektivní chudoby ovlivňuje často i sociální politiku. Práce stručně charakterizuje sociální zabezpečení v ČR a interpretuje výsledky veřejného mínění o chudobě v naší společnosti.

Klíčová slova

Chudoba, Česká republika, nezaměstnanost, ohrožené skupiny, deprivace, sociální vyloučení, sociální zabezpečení.

THEME: Causes and consequences of poverty in Czech Republic and its influence on social climate

Annotation

The goal of my bachelor thesis „Causes and consequences in Czech Republic and its influence on social climate“ is to describe and analyze the general causes, consequences and influences of poverty on the Czech society. The thesis defines the poverty, describes its existence in the history of the Czech Republic. It deals with the consequences of poverty in the Czech Republic including the description of the most endangered groups and households.

Consequences of poverty are: deprivation, social exclusion. Poverty has influence on the economy and policy too. A high measure of subjective poverty often influences the social policy. The thesis shortly describes the system of social security in Czech Republic and interprets a results of research on public opinion about poverty in our society.

Keywords

Poverty, Czech Republic, unemployment, endangered group, deprivation, social exclusion, social security

Seznam použité literatury a pramenů

1. Literatura :

- a) KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. Právo a sociální politika. Institut mezioborových studií Brno, 2006, 140 s.
- b) KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. Právo a sociální politika II. – Právní aspekty sociální politiky, Brno: IMS, 2004, 71 s.
- c) MAREŠ, P. Sociologie nerovnosti a chudoby. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, 248 s.
- d) VEČERNÍK, J. Občan a tržní ekonomika – Příjmy, nerovnost a politické postoje v české společnosti. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, 327 s.
- e) WILDMANNOVÁ, M. Základy sociální politiky. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, 2005, 128 s.

Jiné informační zdroje:

- a) Holub, Petr. OECD objevila v Česku sociální zázrak. Dostupné na www.ihned.cz/holub
- b) Hradílek, Ludvík. Třetina chudých má exekuci za dveřmi. Dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/domaci/spolecnost/clanek.phtml>
- c) Kraus, D., et al. Stav a struktura zaměstnanosti a vývojové tendence v poptávce o práci. Dostupné na http://www.vups.cz/Stav_a_struktura_zamestnanosti.pdf
- d) Mareš, P. Chudoba v ČR v datech (šetření sociální situace domácností). Dostupné na http://www.vupsv.cz/Fulltext/vz_146.pdf
- e) Mareš, P., Vyhlídal, J., Syrovátka, T. Strategie nezaměstnaných-druhá vlna dotazování v panelovém šetření. Dostupné na http://www.vups.cz/Vyhlidal_Mares_Sirovatka_Strategie_nezam_2.pdf
- f) Noviny MPSV-Práce @ Sociální politika. Problematika zaměstnávání absolventů. Dostupné na <http://www.noviny-mpsv.cz/clanek.php>

- g) Potůček, M. Chudoba a nerovnost příležitostí v ČR. Dostupné na <http://www.gla.ac.uk/cz/Czstats.htm>
- h) Syrovátka, T., Kofroň, P., Rákoczyová, M., Hora, O., Trbola, R. Příjmová chudoba materiální deprivace a sociální vyloučení v ČR ve srovnání se zeměmi EU. Dostupné na <http://www.vupsv.cz/Chudoba2004.pdf>
- ch) Žižková, J. Přístupy k řešení chudoby v české společnosti. Dostupné na <http://archiv.mpsv.cz/scripts>